

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

પર્યાવરણ અને પ્રદૂષણ નિયંત્રણ

પ્રા. પુષ્પાબેન બી ત્રાંબડીયા*

કોઇપણ રાષ્ટ્રનું સાચું ધન એના માનવીઓ છે અને જે રાષ્ટ્રમાં માનવીઓ સુખી .હોય એ જ રાષ્ટ્ર સાચા અર્થમાં વિકસિત ગણાવી શકાય દીર્ઘાયુષી અને પ્રસન્ન ,તંદુરસ્ત ,સંપન્ન આજે એ હકીકત સર્વસ્વીકૃત બની છે કે પ્રદૂષણ રહિત પર્યાવરણ એ તંદુરસ્ત પ્રદીર્ઘ અને પ્રસન્ન માનવજીવન માટેની પહેલી શરત છે ,આથી પ્રદૂષણ રહિત પર્યાવરણને વૈજ્ઞાનિકો . .S તરીકે સ્વીકારવા લાગ્યા છેઅર્થશાસ્ત્રીઓ અને વિચારકો આજે સાચા વિકાસના એક માપદં ,પર્વતો ,સૂર્યપ્રકાશ ,જં ગલો ,પાણી ,આ પર્યાવરણ એટલે પૃથ્વીની આજુબાજુએ રહેલી હવા આ પર્યા .ધરતીનું પેટાળ વગેરેનો સમૂહરણના તત્વો વચ્ચે કુદરતી રીતે જ્યાં સુધી સમતુલા જળવાઇ રહે છે ત્યાં સુધી માનવી અને અન્ય જીવસૃષ્ટિનું જીવન હર્યુભર્ષુને સુખમય બની રહે છેવિશ્વમાં .શુધ્ધ પર્યાવરણ એ માનવી અને અન્ય સજીવ સૃષ્ટિનો જીવન આધાર છે,આમ . જ્યાં સુધી વસ્તીનું પ્રમાણ ઓછું હતું ત્યાં સુધીજ પર્યાવરણની શુધ્ધતાને જાળવવામાં માનવીને સફળતા મળેલમી સદીના પ્રારંભ સાથે જેમ જેમ વિશ્વની વસ્તી વધવા ૧૯૫૨નું , ગી તેમ તેમ માનવીએ આ શુધ્ધ પર્યાવરણમાં વિક્ષેપની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરીને શુધ્ધતા વાતાવરણને દૂષિત કરવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું છે તેને પર્યાવરણના પ્રદૂષણ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છેઆ પ્રદૂષણને કારણે શુધ્ધ પર્યાવરણના સર્જક તત્વો વચ્ચેનું . જો .શ્વ સામેનો એક મહાન પડકાર બની ગયું છેસમતુલન તૂટવા લાગ્યું છે અને સમગ્ર વિ સમયસર તેને રોકવાના પ્રયત્નો હાથ ધરવામાં નહીં આવે તો સમગ્ર વિશ્વને વિનાશને માર્ગે સરી જતા આપણે રોકી શકીશું નહીંઆથી આપણા દેશમાં આ પર્યાવરણના પ્રદૂષણને રોકવા . .માટે પણ પ્રયત્નો હાથ ધરવાની સરકારને ફરજ પડી છે

પર્યાવરણના પ્રદૂષણનો અર્થ :

પર્યાવરણના પ્રાકૃતિક સમતુલનમાં માનવીએ પેદા કરેલ વિક્ષેપનને કારણે જે તેને પર્યાવરણન .પર્યાવરણીય વાતાવરણ પ્રદૂષિત બન્યું છેુંં પ્રદૂષણ કહેવામાં આવે છે .

*પ્રા. પુષ્પાબેન બી ત્રાંબડીયા ,જેતપુર કોલેજ

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

પ્રદુષણના પ્રકાર

- કુદરતી પ્રદુષણ

પર્યાવરણમાં પ્રદુષણ પેદા શુદ્ધ પર્યાવરણમાં દોષિત તત્વોનો પ્રવેશ થવાથી પ આમ જ્યારે કુદરતી રીતે જ .આ પ્રદુષણ પેદા કરવામાં કુદરત પણ ભાગ ભજવે છે .થાય છે પર્યાવરણ દૂષિત બને છે ત્યારે તેને કુદરતીપ્રદુષણ કહેવાય છે જેમ કે કેટલાંક કુદરતી . ,.ત .દા .પરિબળો પર્યાવરણના એક ઘટકરૂપ હવાને પ્રદૂષિત કરે છે પાણી ધૂળ વગેરે , દરિયાકિનારે ભેજ તથા તે સાથે ભળતા .પદાર્થકણ તથા કેટલાક વાયુઓ હવાને પ્રદૂષિત કરે છે મીઠાના રજકણ પણ હવામાં પ્રવેશ કરીને હવાને પ્રદૂષિત કરે છે અને જવાળામુખીના ધૂ માડાઓ હવાને પ્રદૂષિત કરે છે આમ કુદરતી પરિબળો . દ્વારા હવા પ્રદૂષિત બનતી રહે છે એ જ રીતે . ,.ત.દા .કુદરતી પરિબળો પર્યાવરણના એક ઘટક રૂપ પાણીને પ્રદૂષિત કરે છે કેટલાંક કુ જં ગલમાંથી વહેતી નદીઓના પાણી પણ કુદરતી રીતે પ્રદુષિત થાય છે આ વહેતા પાણીમાં . અનેક પ્રકારના કુદરતી સેંદ્રિય પદાર્થો ભળતા રહે છે આ પદાર્થો જેમ જેમ કોહવાય છે તેમ . છે અને જળસૃષ્ટિ માટે તે પાણી બિનઉપયોગી બને છે તેમ પાણીમાંનો ઓકિસજન ખૂટવા લાગે માનવસર્જિત પ્રદૂષણ -

" પર્યાવરણવાદીઓ યોગ્ય જ કહે છે કે **Man is a guest on Earth and he has no right to play mischief with the host**" - અર્થાત માણસ એ પૃથ્વી પર મહેમાન છે અને તેને યજમાન સાથે કોઈપણ પ્રકારની છેતરપિંડી કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી પરંતુ , કમનસીબીની વાત એ છે કે સ્વાર્થના રંગે રંગાયેલા માનવીને આ નકકર સત્યની પૂરેપૂરી ખબર હોવા છતાં તે આ હકીકત તરફ આંખ આડા કાન કરીને સ્વહિતાય પૃથ્વી પરના પર્યાવરણના વિવિધ ઘટકો સાથે મનમાન્યો ખેલતો રહ્યો છે અને પર્યાવરણને બિનજરૂરી રીતે પ્રદુષિત કરતો રહ્યો છે .

આમ માનવી દ્વારા પર્યાવરણનાં વિવિધ તત્વો વચ્ચેની સમતુલાને તોડવાનું જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે તેને માનવી દ્વારા પર્યાવરણમાં ફેરફાર તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે . ની તત્વો વચ્ચે-જ્યારે માનવી પર્યાવરણમાં ફેરફાર કરે છે ત્યારે પર્યાવરણના વિવિધ ઘટકો સમતુલા તૂટવાથી તેમાં અનેક પ્રકારનાં દૂષણો પ્રવેશ કરે છે અને પર્યાવરણનાં તત્વોને દૂષિત આ દુષિત થયેલા પર્યાવરણએન પર્યાવરણના પ્ર .કરે છે દૂષણ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે .

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

પ્રદૂષણ નિયંત્રણના ઉપાયો

(૧) હવાના પ્રદૂષણને અટકાવવું જોઈએ :

ટે હવાના પ્રદૂષણને અટકાવવું જરૂરી જ નહીં પરંતુ પર્યાવરણના રક્ષણ માટે .કારણ કે હવાના પ્રદૂષણથી માનવીના આરોગ્ય પર અતિવિધાતક અસરો પડે છે ,અનિવાર્ય છે હવાના પ્રદૂષણને રોકવાના બે મુખ્ય ઉપાયો છેહવામાં ઠલવાતા પ્રદૂષકોનું (૧) . ક્લિટીઠ મળી શક્તી શુધ્ધ વ્ય (૨) .પ્રમાણ શક્ય એટલું ઘટાડવા સૌએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આ બંને બાબતોને ચરિતાર્થ કરવા માટે નિયેના પાંચ માર્ગોને .હવાનું પ્રમાણ વધારવું જોઈએ .કામે લગાડવા જોઈએ

..ઔદ્યોગિક વિસ્તારોનું આયોજન :

..બળતણ અને અન્ય પદાર્થોના વપરાશમાં ફેરફાર :

..કાર્ય પદ્ધતીમાં ફેરફાર તથા યંત્ર સામગ્રીની સંભાળ :

..પ્રદૂષણમાંથી હાનિકારક તત્વો દૂર કરવા :

..શહેરી માર્ગોનું આયોજન

(૨) પાણીના પ્રદૂષણને અટકાવવું :

પર્યાવરણના રક્ષણ માટે પાણીના પ્રદૂષણને અટકાવવું અત્યંત જરૂરી છેકારણ કે જો , અને પાણીના પ્રદૂષણને રોકવામાં ન આવે તો તેનાથી કેટલાય ચેપી રોગોનો ફેલાવો થાય છે માનવજાત મુશ્કેલીમાં મૂકાઈ જાય છે તેથી પાણીના પ્રદૂષણને અટકાવવા માટે નીચેના ઉપાયો કરવા જોઈએ

સુવેજ અને અન્ય પ્રદૂષકો નદ ,ગટરોના પાણી (એ)ીતળાવ કે સમુદ્રના પાણીમાં , આ માટે .ઠલવાય તે પહેલાં તેમાંના હાનિકારક તત્વોને દૂર કરવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ પાણીને એક જ જગ્યાએ એકત્રિત કરીને તેનું ફિલ્ટર પ્લાન્ટ દ્વારા શુધ્ધીકરણ કરીને પ્રદૂષિત .દરિયા કે તળાવમાં જવા દેવું જોઈએ ,તેને નદી

પાણીને પ્રદૂષિત (બી) કરનારા પદાર્થોને ઉદભવસ્થાને જ રોકવા જોઈએ .

.કેટલાક હાનિકારક પદાર્થોના ઉત્પાદન અને વપરાશ પર અંકુશ મુકવો જોઈએ (સી)

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

(3) ભૂમિની ઉર્જાની જાળવણી કરવી જોઈએ

જે માટે નીચેના પ્રયત્નો હાથ ધરવા જોઈએ

)અ (ખેતી માટેનાં અદ્યતન સાધનોનું કરીને વધુ ને વધુ પાક મેળવવાની પદ્ધતિઓ વિકસાવવી જોઈએ .

)બ (રાસાયણિક ખાતરોને બદલે દેશી અને સેંદ્રિય ખાતરોનો જાળવવી જોઈએ ઉપયોગ વધારીને જમીનની ફળદ્રુ પતા

)ક (જમીન પર વારાફરતી જુદા જુદા પાકોનું વાવેતર કરી જમીનની ફળદ્રુ પતા જાળવવી જોઈએ

)ડ (પડતર જમીન પર ઘાસના બિયારણનો છંટકાવ કરીને ઘાસનું વાવેતર કરવું જોઈએ .

)ઈ (વૃક્ષોનું વધુમાં વધુ વાવેતર કરીને જમીનના ઘસારાને રોકવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ વૃક્ષો પર્યાવરણ અને ભૂ મિના રક્ષણ માટેનું આથી જ કહેવામાં આવે છે કે વન એ તો કવચ છે . ધરતી નું ધન છે

(૪) અવાજના પ્રદૂષણને અટકાવવું જોઈએ :

પર્યાવરણનું રક્ષણ કરવા માટે અવાજના પ્રદૂષણને કારણે પેદા થતા ઘોંઘાટને સામાજિક દુષણને નાથવાનું એટલું જ જરૂરી જો કે આ ખુબ અઘરું છે છતાં આ નાથવો જોઈએ આ કાર્યમાં ત્યારે જ સફળતા મળી શકે કે જ્યારે સમાજની હરકોઈ વ્યક્તિ છેસજાગ બનીને તેની ગંભીરતાને સમજવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ .ઘોંઘાટને ત્રણ રીતે ઓછો કરી શકાય .

-ઘોંઘાટને તેના ઉદ્ભવસ્થાને જ ઘટાડવો જોઈએ :

-ઘોંઘાટનું પ્રસારણ રોકવું જોઈએ:

-ઘોંઘાટનું કાયદા દ્વારા નિયમન કરવું જોઈએ:

(૫) પર્યાવરણલક્ષી શિક્ષણનું આયોજન કરવું જોઈએ:

તેથી પ્રાથમિક શાળામાં પર્યાવરણલક્ષી શિક્ષણ માટે સૌથી શ્રેષ્ઠ સ્થળ શાળા છે એકડો દાખલ થતાં બાળકને અંકગણિતનો આંકડો ઘૂંટવવાની સાથે સાથે પર્યાવરણના રક્ષણનો આ માટે સૌપ્રથમ આ અંગે શિક્ષકને તૈયાર કરીને બાળકને તેની સમજ પણ ઘૂંટવવો જોઈએ

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

શાળાથી માંડીને કોલેજ સુધી તેને અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન આપવું :પેદા કરવી જોઈએ અને કમશ વર્તમાન સમયમાં સમગ્ર વિશ્વ પર્યાવરણની સમસ્યાથી ઘેરાયેલું છે ત્યારે .જોઈએ .ણ એ અતિ આશીર્વાદરૂપ નિવડે તેમ છે તેમાં કોઈ શંકાને સ્થાન નથીપર્યાવરણલક્ષી શિક્ષ

(૬) વસ્તીવધારા ને નિયંત્રિત કરવો જોઈએ :

ની સમતુલા (પર્યાવરણ) કોઈપણ સંસ્કૃતિ ને જાળવી રાખવા માટે પરિસર આ પરિસરમાં વિક્ષેપન પેદા કરનારું સૌથી .જાળવી રાખવાનું જરૂરી જ નહિં પરંતુ અનિવાર્ય છે તેથી કોઈપણ ભોગે માનવ વસ્તીના વધારાને અંકુશમાં .અગત્યનું પરિબળ વસ્તીવધારો છે વધુ રાખવો પડશેઆ સદીના અંતે ભારતની વસ્તી એક અબજના આંકને વટાવીને આગળ . આ વસ્તીવધારા સાથે પર્યાવરણલક્ષી કેટલાય નવા પ્રશ્નો આપણે સામનો .નીક્ળી જવાની છે નમાં રાખીને વસ્તીવધારાને નિયંત્રિત કરવાની જરૂર આ હકીકતની ગંભીરતાને ધ્યા .કરવો પડશે .છે

(૭) માનવીય ટેકનોલોજીનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ :

પર્યાવરણના રક્ષણ માટે ઉપભોગવાદી ટેકનોલોજીને બદલે માનવીય ટેકનોલોજીનો સ્વીકાર કરવો જોઈએમાનવ અને તેના કલ્યાણને કેન્દ્રસ્થાને રાખીને જીવન . એવી સ્થાપિત કરવી જોઈએ કે જેથી માનવજાત અને કુદરત વચ્ચે સતત વ્યવહારની પધ્ધતી આ માટે પર્યાવરણની ભિષણ .સંવાદિત જળવાતી રહેસમસ્યાઓ સર્જતા હાલના ભ્રામક વિકાસને બદલે માનવીય મૂલ્યોના નક્કર વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએઆપણી એક . આ .તેનું જતન કરવાનું અનિવાર્ય છે એક વિશિષ્ટ જીવનદર્શન છે અને .વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ છે સંસ્કૃતિનું જતન આપણે વિકાસ અને પ્રકૃતિ વચ્ચે સંવાદિતા જાળવીને જ કરી શકીશું .

સંદર્ભ :

- હરિત વસુન્ધરા (સામયિક). જુલાઈ-અગ-સિત, 2016

પટના (બિહાર) વર્ષ : 2016 અંક : 3

- યોજના) ૨૦૧૬જુલાઈ (સામયિક)વિશેષાંક - યોજના કાર્યાલય (અમદાવાદ

Saarth

E-Journal of Research

ISSN NO: 2395-339X

- पर्यावरण विकास - 'प्रयावरण एवं विकास पर राष्ट्रीय मासिक पत्रिका -
वर्ष - 17, अंक 9, सितम्बर - 2016, इन्दोर (एम. पी.)
- विकास अने पर्यावरणनुं अर्थशास्त्र ८०००४ - अमदावाड ,

*****